

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького
Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and
Biotechnologies named after S.Z. Gzhyskyj

ISSN 24135550 print
ISSN 25181327 online

<http://nvlvet.com.ua/>

УДК 619. 477

Витоки лікувальної справи тварин в Галичині

В.Я. Присяжнюк
Vasyl Prysyzhnyuk@ukr.net

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького,
бул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна*

Ветеринарна медицина в найдавніші часи в Україні була чисто емпіричною або народною практикою. Вже в ті далекі часи серед людей виділялися окремі групи, що спеціалізувалися на лікуванні ран, пусканні крові, допомозі при родах, переломах кінцівок, кастраціях тощо, тому вони були більш відомі як «кастратори» або коновали. Зростання чисельності населення і тварин викликало зростання попиту на лікувальну допомогу, що в свою чергу сприяло виокремленню певної кількості осіб, для яких лікувальна справа ставала основною професією. В основному знання цих фахівців лікувальної справи базувалися на досвіді народної медицини. Своєрідна ветеринарна служба існувала при кінних заводах, кіннотних військових одиницях – кастратори, ковали, кровопускальники. Підготовка лікувальників тварин у Європі, а відповідно і в Україні довгий час знаходилась при цехах ковалів, хірургів – цирульників. Діагностика захворювань у той час базувалася, в основному, лише на використанні власних органів чуттів: досліджували рух тварин, температуру тіла, колір очей, стан язика, носового дзеркала, ротової та носової порожнини, виділення поту, сечі, запах з рота, ніздрів тощо. У країнах, що знаходилися під опікою Австрії, Угорщини, Польщі та інших держав Західної Європи, діяла структура ветеринарної служби відповідних держав. Вже у XVI – XVIII ст. були прийняті закони і також розроблені заходи, спрямовані на попередження появи та поширення захворювань (карантин, знешкодження трупів тварин, дотримання санітарних правил, тощо). Велика увага приділялася охороні людей від заразних захворювань.

Ключові слова: народна медицина, захворювання, коновали, пастухи, лікарські заходи, хірурги–цирульники, діагностика, ветеринарна служба, тварини, епізоотії.

Истоки лечебного дела животных в Галичине

В.Я. Присяжнюк
Vasyl Prysyzhnyuk@ukr.net

*Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицкого,
ул. Пекарская, 50, г. Львов, 79010, Украина*

Ветеринарная медицина в древние времена в Украине была чисто эмпирической или народной практикой. Уже в те далекие времена среди людей выделялись отдельные группы, специализирующиеся на лечении ран, кровопусканиях, помощи при родах, лечении животных, кастрациях, поэтому они были более известны как «кастраторы» или коновалы. Возрастание численности населения и животных вызывало увеличение спроса на лечебную помощь, что в свою очередь способствовало выделению некоторого количества людей, для которых лечебное дело стало основной профессией. В основном знания этих специалистов лечебного дела базировались на опыте народной медицины.

Своеобразная ветеринарная служба существовала при конных заводах, конских военных единицах – кастраторы, кузнецы, кровопуски. Подготовка лечебников животных в Европе, и соответственно в Украине осуществлялась при цехах кузнецов, хирургов – цирульников. Диагностика болезней в то время базировалась в основном на использовании собственных органов чувств: исследовали движения животных, температуру тела, цвет глаз, состояние языка, носового зеркала, ротовой и носовой полости, выделение пота, мочи, запах во рту, ноздрях и т.д.

В странах, находившихся под опекой Австрии, Венгрии, Польши и других государствах Европы действовала структура ветеринарной службы этих государств. Уже в 16 – 18 ст. были приняты законы и разработаны мероприятия, направленные

Citation:

Prysyzhnyuk, V.Ya. (2016). Animal leaks of medical affairs in Galicia. *Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhyskyj*, 18, 2(69), 210–213.

ные на предупреждение появления и распространения заболеваний ((карантин, уничтожение трупов животных, соблюдение санитарных правил и т.д.). Большое внимание уделялось охране людей от заразных болезней.

Ключевые слова: народная медицина, заболевания, коновалы, пастухи, лечебные мероприятия, хирурги – цырульники, диагностика, ветеринарная служба, животные, эпизоотии.

Animal leaks of medical affairs in Galicia

V.Ya. Prysyazhnyuk
Vasyl.Prysyazhnyuk@ukr.net

Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhyskyi,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine

Veterinary medicine in ancient times in Ukraine was a purely empirical or folk practices. Even in those days it was allocated separate groups among people, specializing in the treatment of wounds, throwing blood, help with genera, fractures of extremities etc. The growing population and animals caused an increase in demand for medical care, that in turn has contributed provision out a number of people for whom medical business was the main profession. The peculiar veterinary service existed with stud farms, the riders military units – castraters, blacksmiths, bleeders. Preparation of animals doctor in Europe, and hence in Ukraine for a long time was at the blacksmiths shops.

Diagnosis of diseases at that time was based mainly on using only their senses: it was investigated the movement of animals, body temperature, eye color, condition of the tongue, nasal mirror, mouth and nasal cavity, removing sweat, urine, breath, nostrils and so on. In countries that were under the care of Austria, Hungary, Poland and other countries of Western Europe, has acted veterinary service structure of relevant states. Already in the XVI – XVIII centuries laws have been enacted and the measures were developed, aimed at preventing the emergence and spread of diseases (quarantine disposal of dead animals, compliance with sanitary regulations, etc.). Great attention was paid to protecting people from infectious diseases.

Key words: folk medicine, illness, farrier, shepherds, medical measures, surgeons, barbers, diagnostics, veterinary service, animals, epizootic.

Вступ

Впродовж останніх років опубліковано цілу низку наукових досліджень вітчизняних авторів (Verkhatskiy and Zabludovskiy, 1991; Kolomatskiy, 1993; Verbytskiy and Rudyk, 2002; Sytarchuk, 2002; Rudyk 2007) присвячених історії медицини, що розкриває питання зародження, становлення та розвитку лікувальної справи, в тому числі у різних регіонах України в залежності від політичних і соціально-економічних умов. У значній кількості наукових праць показано організацію і становлення державної ветеринарної служби певного краю, області (Kis, 1968; Aranchij, 1998; Kurtyak and Tkachuk, 2001; Sytarchuk, 2002; Rudyk, 2007) і України в цілому (Verbytskiy and Rudyk, 2002). Лише в поодиноких дослідженнях висвітлюються питання діяльності фахівців лікувальної справи з метою недопущення захворювань та лікування тварин в певних історичних умовах. Завдання дослідження полягали в тому, щоб отримати дані щодо організації роботи фахівців лікувальної справи тварин в давні часи в Україні, їх діяльність на виконання законодавчих актів з метою зменшення захворюваності тварин і людей, профілактики заразних хвороб тварин на території західноукраїнських земель у 16–18 століттях.

Матеріал і методи досліджень

Матеріалом для вивчення лікувальної справи тварин на західноукраїнських землях послужили окремі архівні документи державного історичного архіву у м.Львові, періодичні видання, статті, а також деякі вітчизняні та іноземні літературні джерела, видання періодичної преси, національної наукової бібліотеки

імені В. Стефаника НАН України у м. Львові. При проведенні досліджень використано методи: хронологічний, системний, порівняльно – історичний, аналітичний.

Результати та їх обговорення

Ветеринарна медицина в найдавніші часи в Україні була чисто емпіричною або народною практикою. Вже в ті далекі часи серед людей виділялися окремі групи, що спеціалізувалися на лікуванні ран, пусканні крові, допомозі при родах, переломах кінцівок тощо. Зростання чисельності населення і тварин викликало зростання попиту на лікувальну допомогу, що в свою чергу сприяло виокремленню певної кількості осіб, для яких лікувальна справа ставала основною професією. В основному знання цих фахівців лікувальної справи базувалися на досвіді народної медицини з елементами містичного характеру, що обумовлювалося тогочасним світоглядом.

Запровадження християнства за часів князювання Володимира Святославовича (978 –1015 роки) стало епохальною подією в історичному аспекті і мало велике позитивне значення для лікувальної справи. Поширюється письменність серед населення, зростає роль освіти. Після запровадження християнства одночасно існувало два типи лікарів: народний, світський лікар-емпірик і лікар священик. З лікарів – емпіриків формувалися перші військові лікарі, що забезпечували лікарську допомогу передовсім князівським дружинам. При дворах князів лікарською практикою займалися також фахівці з країн Заходу і Сходу, що сприяло взаємному збагаченню досвідом лікувальної справи.

Історики ветеринарної медицини відзначають, що в князівські часи скотарство у слов'ян знаходилося

на високому рівні, що підтверджується наявністю порід худоби та спеціалізованим її використанням. Крім того, тварини як і земля були одним із джерел багатства і знатності їх власників. Особлива увага приділялася розвитку конярства, що обумовлено використанням коней у військовій справі, а також як тяглової сили у будівництві, землеробстві.

Аналіз археологічних знахідок ветеринарних металевих та дерев'яних інструментів свідчить про те, що за часів Київської Русі коновали були вже відомими фахівцями лікувальної справи. Функції коновалів включали не лише кастрацію самців свійських тварин, а також надання допомоги хворим тваринам в основному засобами народної медицини, пускання крові тощо. У коновалів у ті далекі часи були свої помічники та учні, переважно їх діти, тобто почали створюватися родинні школи з підготовки фахівців лікувальної справи.

Часті війни, переміщення великої кількості людей, тварин приводили до спалахів епізоотій та епідемій. Люди впродовж тривалого часу були безпомічними в боротьбі з пошесними хворобами тварин («кінськими та скотськими морами»), які наносили величезні збитки конярству і скотарству, а в першу чергу населенню, яке часто через голод змушене було вдаватися до міграцій. Лавні літописи описують велику смертність людей і тварин у 867, 979, 1154, 1264–1265, 1284, 1286, 1298, 1302, 1373 роках та ін. Із літопису за 1284 рік відомо: «Тое же зимы не токмо во единой Руси гнев Божий мором, но и в Ляхах. Тое же зимы и в татарах изомре все, кони и скоти и овце, все зомре, не остана ничегоже».

Під час війн у коней спостерігалися різні рани, нанесені холодною зброєю, забої, розтяги, травми тощо. Лікували ці рани вершники, використовуючи методи і засоби народної медицини. Для перев'язування травмованих кінцівок, а також в якості кровооступинних речовин використовували сухі й попередньо прокип'ячені овечу шерсть, грубе полотно, дьоготь, попіл, різні лікарські речовини та інші засоби. Після закінчення військових дій лікуванням травм у коней займалися народні цілителі, знахарі, а в основному – коновали, особливу увагу звертали на повноцінну годівлю, догляд за шкірним покривом, копитами.

Зачатки ветеринарної служби в Україні були започатковані вже в княжі часи при кінних заводах, адже кінь вважався особливою твариною, бо оборона держави вимагала здорових і міцних коней, тому конярство було найкраще організоване серед тваринництва. Спеціально для конярства дуже важливою галуззю роботи було кування коней і догляд за копитами. Постала потреба підготовки відповідних фахівців для кування коней, виготовлення підків, догляду за хворими копитами.

З розвитком тваринницьких господарств відокремились спеціальні фахівці, обов'язком яких було лікування тварин, кастрація тварин, тому вони були більш відомі як «кастратори» або коновали. Своєрідна ветеринарна служба існувала при кінних заводах, кіннотних військових одиницях – кастратори, ковалі, кровопускальники. Підготовка лікувальників тварин у

Європі, а відповідно і в Україні довгий час знаходилась при цехах ковалів.

У XIII ст. епізоотії призводили до масового падежу тварин у Росії, Литві, Польщі та інших сусідніх країнах, хоч точних даних про них майже немає. Найбільш поширеними на той час були такі захворювання: сибірка (телей, тальок), чума ВРХ (морова хвороба), сап коней (носатизна) та ціла низка інших хвороб, які уражали не тільки тварин, а й людей.

Люди були безпомічними у боротьбі з ними. Вони не вміли їх діагностувати, а методи лікування були примітивними. Про ветеринарію в той час знали мало, вона носила емпіричний характер уявлень про хвороби тварин, хоч її корені тягнуться в далекі минулі часи.

В ті часи всі заходи проти пошестей і лікування тварин тримались на народній ветеринарній медицині. Надання допомоги тварині під час захворювання вже свідчило про зародження ветеринарії. Усували ці хвороби домашніми, цілком простими засобами, як рум'янок, цвіт чорного бузку, льняне насіння, олія, полин, ягоди ялівцю, дубова кора, гірчиця, сіль, мідний купорос на ін. Серед інструментів, які застосовували при хворобах на цей час були пушадла і троакар. Рекомендовалися ліки у формі порошків, заливань, вдихання пари, натирання.

У XI–XV ст. лікуванням тварин все частіше почали займатися конюхи, пастухи, народні цілителі, знахарі, волхви. З розвитком тваринництва власники тварин та члени їх сімей стають одночасно і пастухами, і ветеринарами, які вміли допомагати тваринам при незначних ушкодженнях і хворобах, доглядати їх під час пологів. Вони вміли стежити за здоров'ям тварин, визначати хворобу і надавати тваринам посильну лікувальну допомогу. Господарі і пастухи добре усвідомлювали, що з метою попередження захворювань тварин необхідно утримувати у чистоті, добре годувати, випасати тільки на сухих пасовищах.

Діагностика захворювань у той час базувалася, в основному, лише на використанні власних органів чуттів: досліджували рух тварин, температуру тіла, колір очей, стан язика, носового дзеркальця, ротової та носової порожнини, видалення поту, сечі, запах з рота, ніздрів тощо.

Пастухам було відомо і про заразні хвороби, які вони намагалися попередити і лікувати, а також хвороби вимені, органів травлення і дихання. Пастухи намагалися найрізноманітнішими способами лікувати і паразитарні захворювання. Наприклад, фасціольоз (мотилицю) вони лікували галузками смереки, конопляним насінням, підсмаженим вівсом.

Пастухи, скотарі, знахарі збирали, сушили, зберігали і застосовували лікарські трави при родах і травмах, вони займалися також кровопусканням. Для лікувальних цілей використовували кров, жир, жовч, кістковий мозок, молоко і молочні продукти, рослинні олії, тобто саме вони були першими ветеринарними фахівцями–лікарями.

Лікуванням тварин займалися також мандрівні хірурги – цирульники.

У XII ст. хірурги – цирульники перейшли до осідлого способу життя і стали об'єднуватися у цехи, в

яких займалися лікуванням хворих тварин і навчанням молодих фахівців. Велику роль в житті і побуті львівського міщанства відігравали хірурги–цирульники. Вони займалися лікуванням, виготовляли ліки, пластирі, пускали кров, а також стригли і голили.

Цирульники згадуються у Львові вже в XV ст. У 1578 р. тут було засновано цех цирульників. Між 1572–1606 рр. міське право одержало 9 хірургів. Протягом XVI–XVIII ст. у Львові постійно працювало 8–10 хірургів. Кількість їх зменшилась лише на початку XVIII ст. В 1702–1727 рр. міське право одержало лише 5 цирульників. Вже в кінці XVIII ст. професія цирульників–хірургів розпадається на дві професії: цирульників–фельдшерів і цирульників–перукарів. Цирульників–фельдшерів у 1829 р. було 13, перукарів – 6. У Луцьку згідно поборового реєстру у 1583 році було 9 різників, 3 цирульники; у Кременці реєстр 1583 року дає таку статистику: 4 різники, 1 цирульник; у Володимирі – 5 різників, у Белзі у 1578 році було 6 різників. Поборові реєстри 1564 року землі Холмської вказують, що в Холмі було 13 різничих яток, в Красноставі – 16, у Буську – 6 різників. Що стосується Волинських міст, то в Торчині було в 1591 році 5 різників, у Клевани – 6 різників.

Під контролем урядового лікаря, якого тоді називали «фізиком» (phiscus) поліцейські ветеринарно–санітарні доручення виконували хірурги–цирульники, які одночасно були його заступниками. Для санітарного нагляду в кожному населеному пункті призначали санітарних наглядачів – комісарів, першочерговим обов'язком яких було повідомлення вищестоячих інстанцій про появу епідемії чи епізоотії. Урядовим розпорядженням у 1774 році у всіх округах також вводилась посада рядового хірурга.

У країнах, що знаходилися під опікою Австрії, Угорщини, Польщі та інших держав Західної Європи, діяла структура ветеринарної служби відповідних держав. Вже у XVI – XVIII ст. були прийняті закони і розроблені заходи, спрямовані на попередження появи та поширення захворювань (карантин, знешкодження трупів тварин, дотримання санітарних правил, тощо). Велика увага приділялася охороні людей від заразних захворювань. Це були вже перші паростки ветеринарного законодавства.

Але найбільшої шкоди тваринництву наносили пошесні захворювання (мор). За цей період найбільш спустошливими пошесними захворюваннями були: морова зараза худоби (чума), зараза легень ВРХ (повальне запалення легень), карбункул (сибірка), віспа овець, зараза писка і ратиць худоби (ящур).

У Росії про поширення сказу згадується в 1608 році, чуми ВРХ – 1625р., повального запалення легень ВРХ – 1677р. Сибірка була широко поширена в Росії, через що в 1640 році був прийнятий закон «О предосторожности от скотского падежа и предохранения людей от болезни».

У 1709 році пошесть морової зарази (чума) розповсюдилась з Італії, охопила Європу і тривала до 1717року, пізніше повторилась в 1726 –1730 роках, 1740 році і тривала з перервами до початку XIX ст. Втрати від чуми 1735 – 1770рр. склали понад 3 млн.

тварин. Сибірка була зареєстрована у Польщі в 1628, 1776 роках, причому з великим поширенням. Ящур у Європі зареєстрований у 1763р. та наступних роках, віспа овець – у 1714 році. Всі ці спустошливі хвороби доходили і до Галицького краю, наносячи значної шкоди власникам тварин. Головним завданням було не допущення захворювань. Приблизно в цей час запроваджується дезінфекція приміщень, накладання 40–денного карантину та інші заходи.

В історії розвитку сільського господарства, і зокрема тваринництва на території Західної України у 17–18 ст. відомо, що економічний стан селян у цей період погіршився. Тваринництво розвивалося повільно і відставало від центральних областей Австрії та Угорщини. До того ж поширення заразних і незаразних захворювань також гальмували розвиток тваринництва, позначившись на чисельності поголів'я та продуктивності тварин.

Висновки

1. Першими фахівцями лікувальної справи тварин у давні часи в Україні були пастухи, скотарі, вівчарі, коновали а згодом – хірурги – цирульники.
2. Для лікування тварин використовували народні засоби рослинного і тваринного походження.
3. Діагностика захворювань в той час базувалася на використанні власних органів чуттів.
4. Були прийняті закони і розроблені заходи, спрямовані на попередження появи та поширення захворювань тварин і людей.

Перспективи подальших досліджень. Планується дослідити створення науково – практичних ветеринарних товариств та їх роль в розвитку лікувальної справи і тваринництва.

Бібліографічні посилання

- Aranchij, S. (1998). History of Veterinary Medicine of Poltava. Poltava writer (in Ukrainian).
 Bogoyavlenskyj, N. (1980). Ancient healing and XI–XVII. (in Russian).
 Verbytskyj, P., Rudyk, S. (2002). History of Veterinary Medicine of Ukraine. K. Vetinform. (in Ukrainian).
 Verkhratskiy, S., Zabludovskiy, P. (1991). History of Medicine. Kyiv (in Ukrainian).
 Kis, J. (1968). Lviv industry during feudalism. Lviv (in Ukrainian).
 Kolomatskiy, V. (1993). History of Veterinary Services of Kirovograd. Kirovograd (in Ukrainian).
 Kurtyak, B., Tkachuk, P. (2001). Essay on the History of Veterinary Medicine of Lviv. Triad Plus (in Ukrainian).
 Rudyk, S. (2007). Ukrainian origins of Veterinary Education. Vet. Medicine of Ukraine. 9, 31–33 (in Ukrainian).
 Rudyk, S., Bisjuk, I. (2000). History of Veterinary Medicine of Kyiv. Region. Agrosvit (in Ukrainian).
 Sytarchuk, V. (2002) History of Veterinary Medicine of Rivne. Rivne. 234 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 8.09.2016